

YASHIL IQTISODIYOT VA BARQAROR BIZNES MODELLAR

Marayimjonov Ulug’bek Avazbek o’g’li

Andijon davlat texnika instituti

abduraximov.uzb@gmail.com

Xamraqulov Samandar Shermuxammad o’g’li

Andijon davlat texnika instituti

xamraqulovmedia@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda global iqtisodiyot ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni uyg'unlashtirish zaruriyatini anglab yetdi. Yashil iqtisodiyot tushunchasi va barqaror biznes modellari bu jarayonda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tezisda yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari, barqaror biznes modellarining xususiyatlari, ularning bir-biriga ta'siri va ularni amalga oshirishning muhim jihatlari tahlil qilinadi. Tezisda shuningdek, barqaror biznes modellari va yashil iqtisodiyotning kelajakka ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Yashil iqtisodiyot, barqaror biznes modellari, ekologik barqarorlik, resurslarni boshqarish, ijtimoiy mas'uliyat, ekologik ta'sir, iqtisodiy o'sish, barqaror rivojlanish.

Annotation: Today, the global economy has come to recognize the necessity of ensuring ecological sustainability while harmonizing it with economic growth. The concept of the green economy and sustainable business models plays a vital role in this process. This thesis analyzes the fundamental principles of the green economy, the characteristics of sustainable business models, their interrelationship, and the key aspects of their implementation.

Keywords: Green economy, sustainable business models, ecological sustainability, resource management, social responsibility, environmental impact, economic growth, sustainable development.

Аннотация: Сегодня мировая экономика осознаёт необходимость обеспечения экологической устойчивости и её согласования с экономическим ростом. Понятия «зелёная экономика» и «устойчивые бизнес-модели» играют важную роль в этом процессе. В данной работе рассматриваются основные

принципы зелёной экономики, особенности устойчивых бизнес-моделей, их взаимное влияние и ключевые аспекты реализации.

Ключевые слова: *Зелёная экономика, устойчивые бизнес-модели, экологическая устойчивость, управление ресурсами, социальная ответственность, экологическое воздействие, экономический рост, устойчивое развитие.*

Yashil iqtisodiyot bugungi kunda dunyo miqyosida dolzarb masalalardan biri bo‘lib, atrof-muhitga zarar yetkazmasdan, iqtisodiy o‘rishni ta‘minlashga qaratilgan yondashuvni ifodalaydi. Bu konsepsiya tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rag‘batlantirish va ekologik muvozanatni saqlash kabi tamoyillarga asoslanadi. Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi insonlarning farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta‘minlash va kelajak avlodlar uchun qulay yashash sharoitlarini yaratishdir. U iqtisodiy faoliyat bilan atrof-muhitni muvozanatli bog‘laydi va tabiiy boyliklardan foydalanishda mas‘uliyatli yondashuvni talab qiladi.

Barqaror biznes modellari esa shu yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan holda shakllanadi. Bunday biznes yondashuvlar uzoq muddatli istiqbolni hisobga olgan holda resurslardan tejamli foydalanishga, ekologik toza texnologiyalardan foydalanishga va ijtimoiy javobgarlikni oshirishga qaratilgan. An‘anaviy biznes modellari qisqa muddatli foyda olishga intilsa, barqaror biznes yondashuvi atrof-muhit, iqtisodiyot va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga harakat qiladi. Natijada, bu model iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish bilan birga ekologik izni kamaytiradi va iste‘molchilarning ekologik ongini shakllantiradi.

Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellarining ahamiyati ayniqsa iqlim o‘zgarishlari, suv va havo ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi global muammolar fonida ortib bormoqda. Korxonalar uchun ekologik jihatdan xavfsiz bo‘lgan mahsulotlar ishlab chiqarish, chiqindilarni kamaytirish texnologiyalarini joriy etish va energiya samaradorligini oshirish tobora muhim bo‘lib bormoqda. Bunday yondashuvlar faqat ekologik foyda emas, balki iqtisodiy jihatdan ham raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ko‘plab xalqaro kompaniyalar yashil sertifikatlariga ega bo‘lish, uglerod izini kamaytirish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqish orqali o‘z brend qadriyatlarini oshirmoqda.

Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellarining jamiyatga ijobiy ta'siri ham katta. Bu yondashuv yangi ish o'rinlarini yaratish, mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash, sog'lom turmush tarzini rivojlantirish kabi yo'nalishlarda o'z aksini topadi. Shu bilan birga, hukumatlar tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan moliyaviy imtiyozlar, soliq yengilliklari va ekologik loyihalarga subsidiyalar barqaror iqtisodiy modelga o'tishni rag'batlantiradi. Bu esa korxonalarning ekologik mas'uliyatini oshirish bilan birga, ularni yangi texnologiyalarga sarmoya kiritishga undaydi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari quyidagilar:

Resurslarni samarali boshqarish: Yashil iqtisodiyotda resurslardan foydalanish samaradorligi yuqori bo'lishi kerak. Bunda energiya va xom ashyolardan foydalanish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Resurslarni tejash va ekologik izni kamaytirish yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadidir.

Tabiat bilan uyg'un rivojlanish: Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillaridan biri – inson faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish. Bu maqsadga erishish uchun yangi texnologiyalar va energiya samaradorligini oshiruvchi tizimlar yaratish zarur.

Ijtimoiy barqarorlik: Yashil iqtisodiyot atrof-muhitni himoya qilish bilan birga ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlashni o'z oldiga qo'yadi. Bu jamiyatda tenglikni saqlash, aholi farovonligini oshirish va inson huquqlarini himoya qilishni anglatadi.

Barqaror biznes modellari korxonalarning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta'sirlarini muvozanatli ravishda boshqarishga qaratilgan. Ularning asosiy xususiyatlari:

Ekologik samaradorlik: Barqaror biznes modellarini ishlab chiqish uchun ekologik samaradorlikni oshirish zarur. Bu yerda chiqindilarni kamaytirish, energiya va suvni tejash, qayta ishlash tizimlarini ishlab chiqish masalalari muhim o'rin tutadi.

Ijtimoiy mas'uliyat: Barqaror biznes modelining bir qismini tashkil etadigan ijtimoiy mas'uliyat – bu jamiyat oldida korxonaning javobgarligi. Korxonalar, xususan, ishchi kuchini qo'llab-quvvatlash, sog'lom mehnat sharoitlari yaratish, mahalliy jamoalarga yordam berish va boshqa ijtimoiy masalalarda faol bo'lishlari kerak.

Moliyaviy barqarorlik: Barqaror biznes modelining asosiy maqsadi iqtisodiy muvaffaqiyatni ta'minlashdir. Bunda xarajatlarni optimallashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqish orqali korxona

uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikni saqlab qoladi. Barqarorlikka intilgan korxonalar ijtimoiy mas’uliyatni ham o‘z faoliyatlarining ajralmas qismi sifatida ko‘radilar. Ular ishchilarning mehnat sharoitlarini yaxshilash, xavfsiz va sog‘lom ish muhiti yaratish, xodimlar salomatligi va malakasiga sarmoya kiritish orqali inson resurslarini qadrlashadi. Shuningdek, ular iste’molchilar huquqlarini hurmat qilish, sifatli va ekologik xavfsiz mahsulotlar ishlab chiqarish, ochiq va halol marketing siyosatini yuritishga intilishadi. Bu esa mijozlar ishonchini oshirish va uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Barqaror biznes modellari innovatsiyaga ochiqligi bilan ham ajralib turadi. Ular yangi texnologiyalarni joriy etish, ilm-fan va texnologik yutuqlardan foydalanish orqali samaradorlikni oshirish va ekologik yukni kamaytirish imkonini beradi. Masalan, energiya tejovchi uskunalar, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari yoki suvni tejaydigan tizimlardan foydalanish orqali korxona nafaqat ekologik foyda, balki iqtisodiy tejamkorlikka ham erishadi. Bu esa o‘z navbatida raqobatbardoshlikni oshiradi va bozordagi mavqeini mustahkamlaydi.

Barqarorlikka asoslangan biznes modellarida shaffoflik va ochiqlik ham muhim o‘rin tutadi. Korxona o‘z faoliyati, ekologik ta’siri, ijtimoiy loyihalari va moliyaviy ko‘rsatkichlari haqida jamiyatga ochiq ma’lumot beradi. Bu, ayniqsa, investitsiyalar jalb qilishda muhim bo‘lib, barqaror va ishonchli korxonalar ko‘proq sarmoyadorlarni o‘ziga jalb qila oladi. Shu bilan birga, bunday yondashuvlar mijozlar va hamkorlar bilan ochiq va ishonchli aloqalarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Barqaror biznes modeli hududiy rivojlanish va mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlikka ham e’tibor qaratadi. Korxonalar o‘z faoliyati natijasida mahalliy aholi farovonligini oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, ekologik loyihalarni qo‘llab-quvvatlash kabi tashabbuslar orqali jamiyat oldidagi ijtimoiy mas’uliyatini amalga oshiradi. Bu orqali ular nafaqat daromad oladi, balki ijobiy ijtimoiy imidjga ega bo‘lib, ko‘proq mijozlar va sheriklar e’tiborini tortadi. Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellarining bir-biriga ta’siri katta. Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari va barqaror biznes modellarining xususiyatlari uyg‘unlashgan holda ishlaydi. Yashil iqtisodiyot barqaror biznes modellari uchun tizimli yondashuvni taklif etadi, shu orqali korxonalar nafaqat ekologik ta’sirni kamaytirish, balki ijtimoiy va iqtisodiy muvaffaqiyatga ham erishishlari mumkin. Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi

orqali biz iqtisodiy o‘shishni ekologik va ijtimoiy barqarorlikka moslashtirishga erishamiz. Bu esa global miqyosda iqlim o‘zgarishlariga qarshi kurashish va iqtisodiy o‘shishni barqaror ravishda davom ettirishga yordam beradi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari – tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tish, biologik xilma-xillikni asrash va ekologik tozalikka intilishdir. Barqaror biznes aynan shu maqsadlarni korxona darajasida amalga oshirishga intiladi. Masalan, barqaror bizneslar ishlab chiqarishda energiya samarador texnologiyalarni joriy etadi, atrof-muhitga kam zarar yetkazuvchi xomashyo va materiallardan foydalanadi, chiqindilarni qayta ishlash va kamaytirish tizimlarini ishlab chiqadi. Shu tariqa, ular yashil iqtisodiyotning amaliy ko‘rinishiga aylanadi. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillarini ham o‘z ichiga oladi, bu esa barqaror biznes modellarida xodimlar huquqlarini hurmat qilish, mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik qilish, ijtimoiy mas’uliyatni his qilish orqali namoyon bo‘ladi. Barqaror bizneslar nafaqat foyda olishga, balki jamiyat uchun ijobiy ta’sir ko‘rsatishga ham intiladi. Ular ekologik xavfsiz mahsulotlar ishlab chiqarish orqali iste’molchilar salomatligini asrashga hissa qo‘shadi, ekologik va ijtimoiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlaydi. Bu orqali ular yashil iqtisodiyotga bevosita xizmat qilgan bo‘ladilar. Shuningdek, yashil iqtisodiyot iqtisodiy faoliyatning iqlim o‘zgarishlariga moslashuvchanligini oshirishga, barqaror va chidamli infratuzilma yaratishga qaratilgan. Barqaror bizneslar esa shu yo‘nalishda o‘z strategiyalarini shakllantiradi. Masalan, ekstremal ob-havo sharoitlariga bardosh bera oladigan ishlab chiqarish tizimlari, ekologik xavfsiz transport vositalari, tabiiy ofatlarga moslashtirilgan logistika va ta’minot zanjiri kabi chora-tadbirlar aynan ushbu uyg‘unlikning samarali ko‘rinishidir. Bu orqali bizneslar nafaqat o‘z faoliyatini davom ettirish imkoniyatiga ega bo‘ladi, balki yashil iqtisodiy tizimda faol ishtirokchi sifatida maydonga chiqadi.

Yashil iqtisodiyot investitsiyalarni ham yangi yo‘nalishga burishga undaydi. Ko‘plab sarmoyadorlar endilikda ekologik toza, ijtimoiy mas’uliyatli va uzoq muddatda barqaror bo‘lgan loyihalarga qiziqmoqda. Barqaror bizneslar bu talabga javob bergan holda yashil iqtisodiyot doirasida sarmoya jalb etish imkoniyatlarini oshiradi. Yashil obligatsiyalar, ekologik fondlar va barqaror moliyaviy instrumentlar orqali moliyalashtirilgan korxonalar ekologik jihatdan foydali, ijtimoiy jihatdan adolatli va iqtisodiy jihatdan foydali bo‘lgan faoliyatni yuritish imkoniyatiga ega

bo‘ladi. Bu esa yashil iqtisodiyot va barqaror biznes o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning yanada kuchayishiga olib keladi.

Xulosa:

Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellari bugungi kunda butun dunyoda iqtisodiy rivojlanishning muhim yo‘nalishiga aylangan. Ular ekologik barqarorlikni ta’minlash, ijtimoiy mas’uliyatni oshirish va iqtisodiy o‘rishni uyg‘unlashtirish orqali barqaror rivojlanishning asosini tashkil etadi. Barqaror biznes modellari orqali korxonalar nafaqat o‘zlarining iqtisodiy muvaffaqiyatlarini ta’minlaydi, balki jamiyat va atrof-muhitga bo‘lgan mas’uliyatlarini ham bajaradilar. Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellari kelajakda yanada kengayib, yangi texnologiyalar va innovatsiyalar orqali global iqtisodiyotni barqaror va ekologik jihatdan muvozanatli qilishda muhim rol o‘ynaydi. Barqaror biznes modellari iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy mas’uliyatni uyg‘un holda birlashtira olgan yondashuvdir. Bunday modeldagi korxonalar qisqa muddatli foyda ortidan quvishdan ko‘ra, uzoq muddatli va barqaror rivojlanishni maqsad qiladi. Ular o‘z faoliyatida ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillarni muvozanatli hisobga olib, jamiyat va tabiat oldidagi mas’uliyatni chuqur anglaydi. Aynan shu xususiyatlari tufayli barqaror biznes modellari kelajak iqtisodiyotining poydevori sifatida qaralmoqda. Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes modellarining o‘zaro ta’siri zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning barqarorlik, samaradorlik va adolatga asoslangan yangi paradigmasini shakllantiradi. Bu ikki tushuncha bir-birisiz to‘liq bo‘la olmaydi: yashil iqtisodiyot umumiy strategiyani belgilasa, barqaror biznes modeli uni real hayotda amaliyotga tatbiq etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jackson, T. (2009). *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet*. Earthscan.
2. Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). *Creating Shared Value*. Harvard Business Review, 89(1-2), 62-77.
3. Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.
4. Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone.
5. Norqulov O., Nazarov B. *Iqtisodiyotda ekologik yondashuvlar*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. (Yashil iqtisodiyot, ekologik xavfsizlik va ularning iqtisodiy faoliyatga ta’siri haqida.)
6. Jumaev A. *Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik iqtisodiyot*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2020. (Yashil iqtisodiyot tamoyillari va ekologik muammolarning iqtisodiy yechimlari ko‘rib chiqiladi.)
7. Tadjixodjaeva N. *Barqaror rivojlanish va iqtisodiy xavfsizlik*. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2018. (Barqarorlik konsepsiyasi va barqaror iqtisodiy model turlari haqida keng yoritilgan.)
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari, ekologik va iqtisodiy rivojlanish strategiyalari. (Xususan, 2017–2021 yillar uchun Harakatlar strategiyasi, “Yashil makon” umumxalq loyihasi, hamda “Yashil iqtisodiyotga o‘tish konsepsiyasi” hujjatlari.)